

Predrag Krstić

Institut za filozofiju i društvenu teoriju

Univerzitet u Beogradu

Intelektualna obrada „Kosova“: srpske recepcije, resignacije i reakcije

Apstrakt:

Ovaj rad prati reakcije srpske stručne, kulturne i intelektualne javnosti na dešavanja na Kosovu i u vezi sa Kosovom u poslednje tri decenije, posebno se fokusirajući na period jednostranog proglašenja nezavisnosti Kosova. U prvom delu rada se izlažu emotivne reakcije na izazov koji su zbivanja na Kosovu provocirala. Središnji deo rada posvećen je objašnjenjima ili racionalizacijama koje pretenduju da ih teorijski tumače, pri čemu se kao karakteristični posebno izdvajaju jedan „gnostički“ i jedan „kritički“ model razumevanja „Kosova“. U zaključku se sugeriše da neprobojnost rivalskih diskurzivnih sistema i argumentativnih tokova jednog već unapred definisanog sukoba ne pruža nadu da će među njima doći ne samo do pomirenja, nego ni do odgovornog dijaloga.

Ključne reči:

Kosovo, srpski intelektualci, emotivne reakcije, gnostička vizija, kritičko razumevanje, uloga inteligencije.

Emotivističke deskripcije i deskripcije emocija

Kosovo je 17. februara 2008. jednostrano i, u Srbiji se insistiralo, protivpravno proglasilo nezavisnost i isto tako protivpravno bilo priznato od Sjedinjenih Američkih Država i njenih ključnih evropskih saveznika. To je izazvalo razumljiv niz manje ili više emotivnih reakcija i činova u zatečenoj javnosti Srbije. Srpski državni vrh je načelno reagovao političkim i diplomatskim akcijama koje su negirale legitimnost akta kosovskih Albanaca i ublažavale opasnosti od većih sukoba: pozvao je Srbe na Kosovo da se uzdrže od nasilja i da se ne sele; garantovao da će svi građani Kosova koji priznaju državu Srbiju biti njeni punopravni državljani; na sednici Skupštine Srbije potvrđena je odluka Vlade o poništavanju akta o proglašenju nezavisnosti Kosova i o povlačenju ambasadora iz država koje su priznale nezavisnost Kosova. Srbija i Rusija zahtevale su da se već 17. februara uveče održi hitna sednica Saveta bezbednosti na kojoj bi se poništio akt jednostranog proglašenja nezavisnosti Kosova.

Međutim, očekivana reakcija građana u vidu mnogobrojnih protestnih mitinga zaključila se 17. februara uveče ozbiljnim incidentima i oštećenjem pre svega američke i slovenačke ambasade, a onda su demolirane i pojedine „zapadne“ firme, poput „Mekdonaldsa“ i „Merkatora“, kao i jedan broj radnji čiji su vlasnici bili Albanci. Politički i diplomatski najopasniji je verovatno bio napad više hiljada Srba na dva, u zavisnosti od strane sa koje se gleda, administrativna ili granična prelaza prema Kosovu. (Makar) dvojica srpskih ministara podržalo je ove akcije izjavama da je kamenovanje ambasada zemalja koje su priznale Kosovo „demokratski postupak“ i da je paljenje carinskih punktova „legitimno i u skladu s politikom Vlade Srbije“ (Vučetić, 2008a). Vlada Srbije je bila i zvanični organizator masovnog protestnog mitinga „Kosovo je Srbija“ u Beogradu, 21. februara. Sam miting je prošao bez incidenata, ali je grupa od hiljadu „mladih političkih huligana“ za vreme održavanja mitinga i molebana i neposredno posle njih, pred američkom i nemačkom, a zatim i pred slovenačkom, britanskom, turskom, belgijskom, hrvatskom, kanadskom i ambasadom Bosne i Hercegovine izazvala teške incidente. Najdramatičnije je bilo pred američkom ambasadom koja je, ne samo demolirana, već i zapaljena, a u njoj je kasnije pronađen ugljenisan leš demonstranta Zorana Vujovića. Iza toga je usledio rušilački stampedo po centru Beograda u kojem je demolirano na desetine lokala i nekoliko stranih banaka, dok je više prodavnica sportske odeće, obuće, kozmetike i kompjutera opljačkano. Moglo bi se stoga reći da je, kada je reč o građanima Srbije, „jednostrano i protivpravno proglašenje državne nezavisnosti srpske pokrajine Kosovo i Metohije“ dočekano sa ogorčenjem, s jedne strane zbog „protivpravnog i nasilnog oduzimanja dela državne teritorije“, a s druge zbog „osećanja nemoći i poniženosti sopstvene države i naroda“ i zbog komplementarnog „trijumfa i legalizovanja sile i bezakonja u međunarodnim i međudržavnim odnosima koji više nikome ne garantuju elementarnu sigurnost, slobodu i državnu nezavisnost“ (Vučetić, 2008a; Vučetić, 2008b).

Mirko Vasiljević, dekan Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, svedoči kako nije mogao da prenebregne „osećaj da je ovim pogažena vokacija naše profesije“: „Bez toga ne postoje nikakvi principi, nikakav obzir i ostvaruje se prostor za diktat sile, odnosno jačeg“

(Vasiljević, 2008). Proglašenje nezavisnosti Kosova u još je većoj meri doživljeno kao trauma kod onih kojima pravo nije vokacija. Mediji su pronalazili ne samo političke aktere i stručnjake, nego i javne ličnosti koje se mimo struke inače nisu eksponirale, da bi ih pitali za „osećanja“ koja imaju tim povodom. Odgovori su mahom bili kao preneti sa terapijskog kauča i kretali se od osećaja bespomoćnosti i očaja do gneva. Filmska glumica Ljiljana Blagojević svojim kazivanjem bolje od drugih pogađa razloge i suštinu te dominantne recepcije i emotivne reakcije na proglašenje nezavisnosti Kosova: „To je toliko strašno da se čovek paralise i stidi zbog bezobrazluka drugih“ (Blagojević, 2008). Politikolog Zoran Stojiljković, kako doliči, razlošniji opisuje skalu parališućih osećanja kojom reaguje na kosovski okidač. Podvlači se „velika frustracija i nezadovoljstvo onim što nismo uspeli da uradimo decenijama unazad i da se spremimo za jednu situaciju koju smo mogli da pretpostavimo“, ali i „razočaranost politikom nepoštovanja međunarodnog prava od strane velikih sila“, kao i „našom nesposobnošću da povučemo optimalne poteze i da zaštitimo maksimum svojih interesa“ (Stojiljković, 2008).

Književnica i rediteljka Vida Ognjenović odbija da prida važnost vlastitom doživljaju, insistirajući zauzvrat na važnosti toga „da nam se država oseća povređenom“: „Učinjena nam je velika pravna nepravda“ (Ognjenović, 2008). Druga i drugačija srpska književnica, Ljiljana Habjanović-Đurović, „povređenosti“ dodaje i „ojađenost, poraženost i poniženost“. Ni kao država ni kao pojedinci, misli ona, ipak „ne smemo nikada da prihvatimo nezavisnost Kosova i Metohoje“, nego treba „da se svijemo oko istorijskog pamćenja i svoje vere i crkve“, da „sačuvamo u svojoj svesti istinu i da je prenesemo svojim potomcima da je Kosmet srpska zemlja – ne bismo li na taj način „ostali budni“ i uspeli da „kada za to dođe čas ponovo vratimo Kosovo i Metohiju“ (Habjanović-Đurović, 2008).

Ojađenost zbog počinjene nepravde, razumljivo, traži počinitelja kojeg bi proglasila krivcem. Kosovski Albanci se u tom smislu više podrazumevaju nego imenuju, a u prvi plan se umesto njih ističu „spoljni akteri“. Pisac Tiodor Rosić, profesor na Pedagoškom fakultetu u Jagodini i istraživač narodne i autorske bajke, procenjuje da je „novi svetski poredak, predvođen američkom doktrinom totalitarne demokratije, amputirao osnovnu srpsku zemlju Kosovo i naše nacionalno stablo iščupao iz korena“: „Kosovo i Metohija su naše ime i prezime. Iskorenjeni, bez njih smo na umoru lišće“. Evropa je pak „oslepela od pravde“, nema više degolovskog ponosa i evropocentričnosti i, sa izuzetkom Srbije koja ostaje valjda njen poslednji branilac, „odstupila je od temeljnih načela pravde, prava, kulture i humanizma“ i podredila se interesima „američkog međunarodnog totalitarizma“, odnosno, prema Rosićevoj kovanici, „amerizma“ (Rosić, 2008). Dobrica Erić takođe varira ovaj motiv zle Amerike. Teško mu je da nađe reči – „toliko je to nepravedno, da je teško poverovati“ – ali je izvesno da „Amerika i druge nečastive sile preko nas, Srba, zamazuju oči muslimanima, za sva zla koja im čine u svetu, a pri tom to dobro i naplaćuju“ (Erić, 2008). Popularni pisac i povremeno političar, Brana Crnčević, ocenjuje da je inače „neregularna utakmica“ koju Amerika vodi na srpskom terenu protiv Srbije, „najveća greška američke politike i njihovih ratova u čitavoj istoriji“ (Crnčević, 2008b; Crnčević, 2008c).

Slikar Miloš Šobajić, međutim, veli da je „izuzetno tužan, razočaran još više, Evropskom unijom i njenom agresivnom politikom prema svemu što nije njihovo“. O Americi kao „udarnoj pesnici Evrope“ ne želi ni da razmišlja: „Mene zgražava moja Evropa u kojoj sam rođen i u kojoj živim, to je katastrofalno i poražavajuće“ (Šobajić, 2008). „Odvratno! Užas! Zgranut sam“, nadovezuje se takođe slikar i akademik Petar Omčikus. I on je razočaran Evropskom unijom, a za Amerikance je već znao da „okupiraju gde god stave nogu“ (Omčikus, 2008). Amplitudu očaranosti i razočaranosti Evropom možda najbolje oslikava srpski istoričar književnosti, profesor univerziteta i redovni član Srpske akademije nauka i umetnosti Nikša Stipčević. Prema njegovoj interpretaciji, „posle 2000. godine Srbija i njeni građani su se s poverenjem okrenuli Evropskoj uniji, iako nisu mogli da zaborave, i ne mogu da zaborave, da je avijacija i nekih evropskih zemalja sumanuto bombardovala tri meseca našu zemlju 1999. godine, lišivši života nekoliko hiljada ljudi i nanoseći ogromnu materijalnu štetu“. Evropa je, naime, „skokovito, sinkopirano, nastavila sa ucenama koje su remetile naš politički horizont“, kompromitovala „evropske vrednosti“ i „zaprepastila“ jednu svoju zemlju koja je „još od ranog srednjeg veka bila deo evropskog prostora i evropske kulture“: „Sadašnje priznavanje tobožnje države Kosovo, posle zatvaranja očiju pred progonom srpskog, hrišćanskog naroda na teritoriji Kosova i Metohije, deo je licemernog postupanja prema Srbiji tokom poslednjih osam godina“ (Stipčević, 2008). I cenjeni glumac Predrag Ejdus je „iskreno razočaran“ što je „međunarodno pravo srušeno“ i, takođe, „depimiran bezumnim odnosom Evrope prema Srbiji i Kosovu i Metohiji“ (Ejdus, 2008).

„Velikog“ neprijatelja koji je izneverio prijateljske investicije Srbije u njega slikar Milorad Bata Mihailović pronalazi u onom „Zapadu“ za koji su Srbi u borbama „izgubili dva puta po milion ljudi“ i koji naziva „prokletim“. U neverici da se događa nešto što liči na „najružniji san“, Mihailović je još uveren da „iza svega stoji i katolička crkva u mržnji prema Vizantiji“ (Mihailović, 2008a). Scenarista Siniša Pavić, najzad, ne koristi nikakvu specifičniju oznaku od reči „svet“ i skandalizovanost njegovim (ne)postupanjem sažima u reč „bruka“: „To je neviđena bruka i potpuni poraz svega onoga za šta se Srbija godinama zalagala – borimo se da u sopstvenu zemlju uvedemo vrednosti koje gaze upravo oni od kojih bi mi trebalo da učimo i da se ugledamo. Kosovo nam nasilno otimaju na drzak, arogantan i bahat način koji dovodi u pitanje ceo sistem međunarodnih odnosa“ (Pavić, 2008).

Slikar Milan Čile Marinković nalazi reč koja oslikava njegovo raspoloženje: „bolno“ (Marinković, 2008). Ljiljana Lašić, glumica, još zaoštrava ovaj sentiment: tvrdi da joj se „skoro ništa bolnije“ u životu nije desilo od proglašenja nezavisnosti Kosova i, posebno, „bukvalno sramotnog“ načina na koji je to urađeno. Ni ona ne propušta da rezignirano istakne kako se ovim pokazuje „koliko je nepravde na zemlji“, ali umesto da se zbog toga oseća bespomoćnom, gnev usmerava na „petu kolonu u vidu nevladinih organizacija“ i na „sve plaćenike koji su pokazali svoj obraz“ i koji „prodaju svoju zemlju“ (Lašić, 2008).

Lične (i)storije

Iako su i svi navedeni doživljaji naglašeno lični, posebno mesto zauzimaju osećanja onih koji su životnom pričom (bili) vezani za Kosovo. Jugoslovenski i srpski pozorišni

reditelj Ljubiša Ristić na primer tvrdi: „Rođen sam u Prištini. Ja nikada Kosovo i Metohiju neću doživljavati kao nezavisno. Neću do kraja života priznati da nije u Srbiji, ma šta se desilo“ (Ristić, 2008). Proslavljeni režiser Zdravko Šotra proglašenje nezavisnosti Kosova doživljava „sa velikom gorčinom“ – koja sadrži presudnu notu ličnog svedočenja: tokom Drugog svetskog rata je kao dečak gledao prepune „vagone Srba koji su proterivani sa Kosova“, u sklopu projekta njegove nezavisnosti koji je „podržao Adolf Hitler“. Jetko zaključuje da je „došlo vreme da velike sile ispunjavaju cilj nikog drugog do – Hitlera. Gorko, zar ne?“ (Šotra, 2008). Znameniti srpski slikar, Ljuba Popović, iz Pariza takođe pravi analogiju s Hitlerom: prema njegovom viđenju, karta Srbije kakvu je Hitler još 1941. planirao uopšte se ne razlikuje „od one kakva je ona danas pod voljom stranih moćnika“, koji nas „godinama pritiskaju“ i pod čijim pritiskom „nemamo puno izbora“. Preostaje nam, naime, Kosovo kao „mač sa dve oštrice: ako uzmeš kajačeš se, ako ostaviš kajačeš se“ (Popović, 2008).

Filmski glumac Ljubiša Samardžić Kosovo smatra svojim zavičajem jer mu se majka rodila u Prištini. Iako veli da za njega nije „vezan pupčanom vrpcom“, „peče“ ga i „tišti“ njegov „odlazak“ (Samardžić, 2008). Radoslav Zelenović, direktor Jugoslovenske kinoteke, s dobrim razlogom je najintimističkiji kada je reč o proglašenju nezavisnosti i Kosovu uopšte: rođen je u Kosovskoj Mitrovici, osnovnu školu završio je u Kosovu Polju, a srednju u Peći i Prištini. S obzirom na životno iskustvo razumljivo je da za njega Gračanica, Dečani, Pečka patrijaršija i druga „sveta mesta nisu zgrade, beznačajni kamen na kamenu“, već mesta njegovih „ekskurzija, najlepših sećanja“, „prvih đaćkih radovanja“ i sticanja prijatelja, mesta učenja i iskušavanja, za koja se dirljivo pita da li ikome više ikada mogu na taj način nešto da znače. Teško mu je da „kanališe osećanja“ posle 17. februara, ali mu se čini da je „depresivan, klonuo“. No, i takav, nalazi snage za uravnoteženu ocenu: protivi se „nasilničkom i huliganskom demonstriranju“ koje ruši strane ambasade po Beogradu, ali ga vređa i „cinizam Evrope i Sjedinjenih Država koji se 'reklamiraju' kao naši prijatelji, a uzimaju nam ono za šta nas istorija i koreni nera-skidivo vezuju“ (Pavićević, 2008a).

Sami smo krivi

Već tih prvih dana po proglašenju nezavisnosti Kosova bilo je, međutim, i disonantnih glasova koji su težište krivice prebacivali na „nas“. Sociologu i kulturologu opšte prakse Ratku Božoviću ono je poslužilo da ukaže da se srpski odnos prema Kosovu zasniva na „neadekvatnoj percepciji realnosti i plod je našeg mentaliteta da potiskujemo istinu i odlažemo je kada je reč o razumevanju sebe i drugih“: samo Kosovo je školski primer dugogodišnje tabu teme koju su rešavale političke elite, umesto da bude predmet istinske, stručne javne rasprave. Reditelj Zdravko Šotra je bio još direktniji: Srbi se svojim nacionalnim pitanjem i nacionalnim interesima već dugo bave na „dile-tantski način“ i zato upadaju u teškoće (Anonim, 2008b). Kompozitor, pijanista i aran-žer Kornelije Kovač takođe konstatuje da „ispaštamo zbog pogrešne politike u prošlo-sti“ i da nam preostaje „jedino da se borimo da Srbima koji ostanu da žive na Kosmetu

obezbedimo normalan i dostojanstven život“. „Naravno da nije pravedno“, rezignirano će i on, „ali imam utisak da je sada za sve kasno“ (Kovač, 2008).

Branko D. Kovačević, akademik i u vreme proglašenja nezavisnosti Kosova rektor Univerziteta u Beogradu, takođe misli da je ono „posledica loše vođene politike poslednje dekade prošlog veka“. „Bio je rat i mi smo izgubili taj rat. Kad izgubiš rat, gubiš i deo teritorije“. Iz tog „realističkog“ stava međutim on hitro prelazi na njegov kontrapunkt i uverava da takav gubitak teritorije ipak niko ne može potpisati, da se „Srbija neće odreći bilo kog dela svoje zemlje“ i da „treba da se bori svim legalnim sredstvima da zaštiti svoj narod, njegovo školstvo i privredu“. U tom dvojenju, on priznaje: „Loše se osećam, kao i svi“ (Kovačević, 2008). Vasilije Krestić, istoričar i akademik, napadno zamenicama izbegava da imenuje „ovo što se dešava“. „To“ ga, međutim, izvesno „sluđuje“, tužan je, „jadan i osramoćen“ i, nadasve, „zgranut bahatim primitivizmom iza kojeg stoji sila“. Ipak se nada da ćemo „iz svega ovoga naći racionalan izlaz“, ali i apokaliptički strahuje da je „ovo početak dublje međunarodne krize“ (Krestić, 2008).

Kompozitor Zoran Hristić muzičkim analogijama dobro pogađa isti osećaj više paradoksalnog nego tragičnog bezizlaza: „Ne uvažavajući sopstvene zakone harmonije, na kojima počiva društvo u rešavanju gorućih problema, uvučeni smo u disharmoniju sveta, u silu kao jedino merilo jačih. Postali smo disharmonična zemlja leleka, ubistava, bede, kriminala, samorazaranja i političara odvojenih kosovskim paravanom i gluvo sobom u kojoj se ne čuje vapaj loše živućeg naroda“, zemlja čija „intelektualna elita raspamećuje i sluđuje Srbe patosarskom retorikom o Kosovu“ i „nacionalistički pogubnim autizmom“ Srbiju sve više „odvaja od sveta“: „saživali smo se sa tragedijama koje su nas snašle. Nemoćni prizivamo Boga, mitingujemo o sopstvenoj propasti i na sopstvenu propast“ (Hristić, 2008).

Kosovo kao sudbina: srpski gnosticizam

Od manje ili više teorijski (a ne tek emotivno) artikulisanih konceptualizacija aktuelnog statusa Kosovo, prvo bi se mogla ili morala posvetiti pažnja upravo toj „patosarskoj retorici nacionalistički pogubnog autizma“, jednom, neutralnije rečeno, srpskom epskom diskursu čiji je Kosovo stožerni motiv i koji se revitalizovao i iskušao u novoj snazi povodom obeležavanja šesto godina od Boja na Kosovu. Pesnik i akademik Matija Bećković, najupečatljiviji baštinik te tradicije usmenog narodnog predanja i pojanja, te 1989. godine drži jedno predavanje u nacionalnim centrima i crkveno-školskim ustanovama prvo u Australiji, potom u zapadnoj Evropi i najzad u Jugoslaviji, da bi iste godine ono bilo i objavljeno u *Književnim novinama* i *Glasi Crkve*. Njegov naslov će odmah postati krilatica zavetovanja na očuvanje Kosova: „Kosovo – najskuplja srpska reč“, a u njemu je, već s početka, jasno šta je na kocki: „za sudbinu srpskog naroda ništa nije presudnije od bitke koja traje na Kosovu i za Kosovo“ (Bećković, 1989).

Kao „polutar srpske planete“, „krov donjeg i temelj gornjeg sveta“, „Srpski Novi Zavet“, Kosovo je Srbima i znak raspoznavanja i pripadanja. Ono predstavlja „ognjište oko koga je okupljen, okosnicu oko koje je sadenut, kolevku u kojoj je odrastao srpski

narod“, „najdublju ranu, najduže pamćenje, najživlju uspomenu, najmiliji pepeo srpskog naroda“, zbog čega on ne može imati „ništa ravno Kosovu ni u svojoj istoriji, ni na svojoj geografiji“, nikakvo „čvršće uporište, ni jače duhovno središte“, pa je i Srbin tek „onaj koga se Kosovo tiče“ (Bečković, 1989).

Kosovo je, ukratko, „svuda gde ima Srba“ i stoga bi njegov gubitak danas bio „teži poraz, dublji potres, veći prelom u svesti Srba od onog iz 1389. godine“. Kada bismo sada, naime, izgubili Kosovo koje je već „ozvezdano srpskim kulturnim spomenicima, manastirima i crkvama, svetištima i grobištima“ – „samo bismo dokazali da smo potomci onih koji su tamo izdali još 1389. godine“. Izdaja Kosova na kojem je „sahranjen ceo srpski narod“ bila bi i njegova predaja i njegova prodaja, jer Srbi „tom zemljom ne mogu trgovati“ (isto).

Te 1989. godine na Gazimestanu je organizovana masovna centralna proslava šesto godina Kosovskog boja, na kojoj je govorio i Slobodan Milošević. Matija Bečković je ocenio da je „svečanost na Gazimestanu kulminacija srpskog nacionalnog bunta“ i ponovio da je „Kosovo polutar srpske planete“, zbog čega je neophodno opet i uvek naglasiti da je ono Srbija i da „ta činjenica ne zavisi ni od albanskog nataliteta, ni od srpskog mortaliteta“, već od količine „srpske krvi i srpskih svetinja“, kojih je tamo toliko da će „ono biti srpsko i kad tamo ne ostane nijedan Srbin“. Sličnu viziju sakralne krvi ponudio je i srpski pesnik Gojko Đogo: „Od Kosova do danas Srbi nisu imali veće svetinje od Kosova. Oni su se toj svetinji zaveštali i, evo, šest vekova prinose joj najskuplje žrtve, žrtve u krvi. Ne znam dokle ćemo i kako ćemo, ali znam da moramo. Jer srpska država bez Kosova bila bi isto što i Srbin sa rupom u nedrima“ (Anonim, 1999).

Petnaest godina kasnije, posle silnih bitaka i NATO intervencije, taman pošto je kakav-takav red pod međunarodnim nadzorom uspostavljen, na Kosovu su opet izbili „etnički sukobi“ većih razmera, izazvani nikad do kraja razjašnjenim davljenjem u reci trojice albanskih dečaka. Tada su napadnute sve teritorije naseljene Srbima, ljudi na njima kao i materijalna i kulturna dobra, te snage KFOR-a koje su ih branile. Osuda napada kosovskih Albanaca je bila unisona u srpskoj intelektualnoj javnosti, ali je intoniranje značaja napada bilo različito. Bečković se na tribini Srpskog kulturnog centra „Sveti Sava“ u Subotici nada da će to „najveće kandilo koje je video moderni svet“ – taj „najskuplji pepeo koji se pojavio u dvadeset prvom veku“ – možda uspeti da mu „otvori oči“, „iako njihovi svedoci tri godine na Kosovu žmure pred vatrom u kojoj nestaju srpske svetinje“ i iako se mi i dalje „osećamo bolje kao žrtve“ nego da „zaplivamo u tuđoj krvi i nesreći“ (Anonim, 2004a; Anonim, 2004b). U istom ključu srpske kosovske mitologije i na makar jednako reprezentativan način, profesor Pravnog fakulteta u Beogradu Kosta Čavoški se ipak radije uzda u vlastite snage naroda. Budući da je kosovski mit jedan od temelja srpskog nacionalnog identiteta i da bismo „bez Kosova i Metohije teško mogli opstati kao Srbi, ako bismo uopšte mogli opstati kao narod“, sada kao i uvek, „Kosovo i Metohija se moraju braniti“ (Anonim, 2004c).

Ali epski diskurs rezignirane apologije pravde konačno dobija gnostičku oblandu 2008. godine, kada Kosovo proglašava nezavisnost. Poraz tada postaje jemstvo novog uznesenja i spasenja. „I kada se nešto gubi (ako se gubi), važno je kako se gubi“,

opominje ovenčani pisac Dragoslav Mihailović. Ako smo Kosovo i izgubili – „važno je da ga ne gubimo kao gubitnici“. Gubiti kao gubitnik, postaje jasno iz daljeg teksta, znači predati se unapred i, na taj način, „izgubiti sve“. Strategija i u porazu treba da je drugačija: „Samo oni koji gube uz otpor jačima i uz borbu sa njima, ako padnu i kada izgube, umeće jednog dana da ustanu i da zatim dobiju“. Trenutak je „strašan“, sumnjivo je da li ćemo se odbraniti – „ali, važno je da se branimo“ (Mihailović, 2008b). Sličnu snagu poraza priziva i Svetlana Velmar-Janković, književnica i akademkinja. Ona nalazi da smo posle silnih dvadestovekovnih nepravdi konačno „kapitulirali“ i izgubili Kosovo još kada smo dopustili da „staranje“ o njemu „preuzmu snage međunarodne organizacije koja nas je bombardovala“. Taj pad s kojim se naizgled miri odjednom se međutim pretače u šansu izbjavljenja: „Ali pošto verujem u snagu poraza kao podsticaja, kao poziva na mudrost, na veštinu naizmeničnog trpljenja i suprotstavljanja, na gandijevski nesalomivi otpor nasilju – sklona sam da verujem da nam je ovaj poraz bio neophodan da bismo se suočili sa nama samima“ (Velmar-Janković, 2008).

Ova soteriološka dijalektika još je izraženija u recepciji akademika Dragana Nedeljkovića. On uviđa da „ovo jeste ne samo težak nego i uzvišeni istorijski trenutak da se prožmemo vrlinama, da se oplemenimo duhovnošću, da odbacimo sve što nas deli i unižava“. Stanje je „tragično kao posle poraza na Kosovu 1389, i posle velikih seoba pod patrijarsima, ..., a i bela kuga nas tamani“, ali ne sme biti mirenja sa najvećim gubitkom: „Naoružani vrednostima duhovnim, moralnim i kulturnim, mi nismo niti možemo biti pesimisti“. Najvažnije je „religiozno stanje srpskoga naroda“, što će reći, „stepen narodnog jedinstva, visina uzajamne ljubavi, snaga solidarnosti, čvrstina sloge“, jer „narod koji ima ta svojstva i u porazu je nepobediv, moralno i duhovno je nesavladiv“. Uopšte, „staza preobraženja“ je „vrletna, ali spasonosna“, a mi se spasenja radi „moramo preobraziti, jer su dani zli“ (Milosavljević, 2008).

Tako dan proglašenja nezavisnosti Kosova postaje gotovo mitski datum u jednoj mitologiji čiji je obrazac sveto mučeništvo pravednika protiv sile i nepravde. Verovatno je najdramatičniju izjavu u tom smislu dao pesnik i predsednik Udruženja književnika Srbije Slobodan Rakitić. On je 17. februar 2008. doživeo „kao najtužniji dan posle 1389. godine“. Rakitić se u toj „velikoj nesreći“ ipak pouzdaje u izuzetnost karaktera Srba, koji „u najtežim trenucima ispoljavaju čvrstinu, žilavost, snagu, odlučnost i međusobnu solidarnost“, pa se nada da će se narod „okrenuti k sebi“ i „istrajati u svojoj pravednoj borbi – da oslobodi okupirano Kosovo i Metohiju“ (Rakitić, 2008). Književnik Pero Zubac ton gotovo propovedničke uzvišenosti boji ubedljivim lirskim pasażima: „Umeti odoleti nepravdi nama je sudešno u vremenu. Gledati unapred i radom i ljubavlju snažiti svoju zemlju da bismo odoleli, da ne bismo oboleli od tuge i očajanja, zbiti redove, u nadi da je pravda doveka a nepravda nedugoveka“ (Zubac, 2008). I pesnik za decu Ljubivoje Ršumović više poverenja ima u božju nego u ljudsku pravdu: „Ono što je ljudskom silom oteto, biće božjom silom vraćeno. Ja sad ne znam puteve božje sile, ali verujem da će nam Bog javiti ako mu naša pomoć bude potrebna“ (Ršumović, 2008).

Dramaturg, pisac i jedno vreme narodni poslanik, Siniša Kovačević, zagovara „tezu koja se tiče suštine kosovskog postojanja u svima nama“: Kosovo je „mesto rođenja“ –

„prapočetak i prarazlog“ sviju nas – „bez obzira da li smo poreklom iz Sombora, Rogatice, Nikšića...“ Ono se u ovoj etnogenealogiji prepoznaje kao poslednji „domicil našeg jezika, religije, tradicije“, mesto nastanka svega što smo, „freska koja me podseća na poreklo“, „država čiji sam podanik, jezik kojim govorim, kultura koju danas baštinim“, nešto mnogo više od onih četrnaest procenata teritorije koje bismo ionako poslednje dali. S obzirom na takav iskonski položaj u srpskoj mentalnoj simbolici, ne može biti drugačije do da smo sa proglašenjem nezavisnosti Kosova od Srbije „na početku stvaranja novog kosovskog mita“: isto kao što su prethodne generacije „nažalost živele svoje mitologeme“, tako će i nove „ponovo razvijati svoju mitologemu maštajući o povratku na Kosovo“. Kroz tu „novu frustraciju i novi ukus gorkog poniženja“, ona će se „ponovo produžiti u jedno mitsko trajanje koje će Kosovo zauvek vezati za Srbe“ (Bezbradica, 2008).

I politikolog, sociolog i politički analitičar Slobodan Antičić, ne propuštajući da podrži „zvanične institucije u stavu da je nezavisnost Kosova i Metohije jedan protivpravni čin“,¹⁸² insistira da „Kosovo i Metohiju moramo da sačuvamo u našim srcima i dušama, ako želimo da sačuvamo sami sebe“ (Antičić, 2008). Brana Crnčević je zabrinut i za više od pukog generacijskog sećanja i radije bi da ga zavešta pokoljenjima: on se pita kako „produžiti život ugrožene srpske nacije?“, kako „događaje“ preneti i objasniti „deci i njihovoj deci“, kakvu „istinu u službenim udžbenicima istorije ponuditi novim generacijama budućih glasača?“. „Neka laž po kojoj je Amerika uvodila red na poludielom Balkanu bude zapisana u američkoj istoriji, u srpskoj istoriji toj laži nije mesto.... Korice knjige srpske istorije neće biti zatvorene sve dok ne bude zapisana istina da je Kosovo oteto i da Srbija nije pristala da bez krivice bude kriva“ (Crnčević, 2008a). Toma Fila, srpski advokat poznat kao branitelj političara optuženih za najteža krivična dela, još je direktniji i operativniji kada sugerise da, pre svih drugih, Ministarstvo prosvete sada treba da se bavi krizom, i to na taj način da „svakom detetu usadi da za svog života vrati Kosovo, ako njegov otac nije mogao“: „Na taj način će mit o Kosovu da se oporavlja i da živi u svim ljudima“ (Fila, 2008).

Ukoliko je uopšte reč o mitu. Mile Savić, profesor filozofije na beogradskom Učiteljskom fakultetu i tada savetnik premijera Vojislava Koštunice, uverava da „Kosovo nije nikakav mit, nego istorijska stvarnost koja ima svoju tragiku i ogromnu simboličku i duhovnu dubinu i uzvišenost“. Savić je takođe uveren da je „nama naneta nepravda“ koja nas obavezuje na suprotstavljanje, a pravna, politička i moralna dimenzija su u toj

¹⁸² Podrška vlasti može i odocnelo da iskupljuje zlu savesti. „Veoma tužan“ zbog toga što se „od nas očekuje da priznamo da smo krivci za sve zločine koji su se dogodili od raspada Jugoslavije“, Zoran Čirić, savremeni nestašni pesnik i prozni pisac iz Niša, osuđuje „takozvane srpske demokrate i srpske tajkune“ koji su bili „vrlo važni epizodni glumci“ u jednoj „prljavoj igri“ i slavi prethodnu vlast: „Deset godina sam psovao i kleo Slobodana Miloševića, a sada kažem da je trenutak da rehabilitujemo tu istorijsku ličnost. Istorija je pokazala njegovu veličinu i pored svih mana koje su koštale Srbe. Sve što je Milošević rekao o odnosu Zapada prema Srbiji bila je notorna istina“ (Čirić, 2008). Na pola puta do sličnog zaključka naknadne pameti, ali nikako ga ne izvodeći, nalazi se i razmišljanje psihologa Žarka Trebješanina o iznevrenim očekivanjima, „gubitku i traumama“ zbog proglašenja nezavisnosti Kosova: „Kada su nastupile demokratske promene, očekivalo se da će se Kosovo vratiti pod suverenitet Srbije. Sada su pokopane te nade – da je to bilo kažnjavanje jednog režima, a ne jedne države i naroda. Ozbiljno sam razočaran“ (Trebješanin, 2008).

meri na našoj strani protiv „nemoralnog, ciničnog i bezočno osionog stava“ Zapada da nam „daju snagu da istrajemo“ i, po „nalogu dužnosti i savesti“, „branimo slobodu i dostojanstvo“ (Eraković, 2008). I književnik Srba Ignjatović varira isti refren sa poučnim krajem: „za nas, za srpski narod, važan je taj oklevetani, s umišljenošću i lažnim gospodstvom osporavani i odbacivani kosovski mit. Poručuju nam da ga zaboravimo, da ga se odrekemo. Da tako, zajedno sa njim, poklonimo Kosovo i Metohiju. Da ga se postidimo i razmenimo ga za ogriske i trunje tehnološke civilizacije“. To je apsurdno, uverava Ignjatović, isto kao kada bi se Grci stideli i odrekli Homera, Italijani Vergilija, a Englezi Šekspira. Stoga nam je „usudno dano“ da čuvamo naše Kosovo i Metohiju – našu „povelju“, naš „obraz“ – „jer tako sebe čuvamo“ (Ignjatović, 2008).

Dvostruki front kritičkih intelektualaca

Ono što se obično podrazumevalo pod „nezavisnim intelektualcima“, neomiljeni usamljeni uzbunjivači na sceni unutrašnje politike, takoreći prirodno su u svojim reakcijama na zbivanja 2008. prevashodno osuđivali izgrednike u redovima sopstvene nacije.

Latinka Perović, istoričarka i bivša političarka, na tribini u Novom Sadu deset dana posle proglašenja nezavisnosti Kosova procenila je da je na delu novi pokušaj „nacionalista da nametnu prevaziđeni devetnaestovekovni koncept velike etničke države i da izoluju Srbiju od sveta“: „Srbija što pre treba da izađe iz nametnute blokade u kojoj se desilo i takvo nasilje u Beogradu koje je zaprepastilo svet. Verbalni linč kojem prisustvujemo ovih dana može lako da se pretvori u stvarni linč političkih neistomišljenika“. Sociolog politike Jovo Bakić istom prilikom objasnio je da su teren za takav razvoj događaja pripremili „izvesni ideolozi unajmljeni od DSS“ i medija bliskih toj partiji – prestano kosovski problem namećući kao jedini problem koji Srbija ima: „Oni su ponavljali stih jednog pesnika da je Kosovo najskuplja srpska reč, mada ima i onih koji misle da je Srebrenica najskuplja srpska reč“ (Anonim, 2008a).

U autorskom tekstu dramaturginja, kolumnistkinja i direktorka Centra za kulturnu dekontaminaciju, Borka Pavićević, uočava kako je umesto „jada i nasilja horde nezadovoljnika“ – „moglo biti tuđe“. Ništa međutim od toga: i ova (ne)prilika je iskorišćena „da se dokaže kako smo, oduvek, bili u pravu“, „da se preti svakom disonantnom mišljenju ne o pitanju integriteta države, već o pitanju slaganja ili neslaganja s politikom koju je vodila državu“, da se, namesto tragedije koja izaziva „dignitet, koncentraciju, odgovornost, organizovanost, usredsređenost, pa i asketičnost“, prizovu opet „naracija, ispovedanje, propovedanje“ i pre svega „pretnje“, „širenje straha, cenzure i autocenzure“, svata potpuno disfunkcionalna preduzeća s obzirom na „ono što je ovoj sredini zadato da rešava“: „realno suočenje sa identitetom i integritetom građana“ (Pavićević, 2008b). Ratko Božović je ocenio da demonstracije i nasilje na ulicama Beograda imaju poznat rukopis onih koji „žele da sruše demokratski poredak i da Srbiju vrate u devedesete godine prošlog veka“, ali da je sada posebno opasno što su neredi postali „deo državne politike“: „Nije nimalo bezazleno to što su izgrednici koji demonstriraju po gradovima Srbije ovih dana imali simpatije dela vlasti, kao i opozicije“.

Ta slika ružnog lica iracionalne Srbije osvetništva i rušilaštva, ti instruisani i na brižljivo probrane mete usmereni neredi tokom mitinga „Kosovo je Srbija” koje niko nije bio zainteresovan da spreči, „pokazuju da je danas ovde dominantna antievropska, antidemokratska i anticivilizacijska priča“ (Savić, 2008a).

Mikloš Biro, profesor psihologije na novosadskom univerzitetu, smatra da demonstracije po gradovima Srbije nedvosmisleno pokazuju kako je „pitanje Kosova isforsirano kao nacionalni problem i nacionalni zadatak broj jedan, a da je potom to pitanje iskorišćeno za nacionalnu homogenizaciju veoma sličnu onoj koju smo gledali devedesetih godina“. On podseća da je, prema rezultatima ispitivanja javnog mnjenja, godinu i po dana ranije „Kosovo bilo gotovo otpisano“: „Ljudi su bili većinom svesni da je izgubljeno u ratu sa NATO paktom 1999. godine. Potom je počela kampanja za njegovo 'očuvanje u granicama Srbije' i ono je postepeno počelo ponovo da se u očima građana Srbije doživljava kao cilj važniji od svih drugih ciljeva“. „Lukavi političari“, prema ovoj rekonstrukciji, proglašenje i priznanje nezavisnosti Kosova prikazali su kao „gubitak nad gubicima“, kao „otimanje petnaest odsto teritorije, kao nepravdu nad nepravdama“, što je razumljivo izazvalo ogorčenje i razočarenje u Sjedinjene Američke Države i Evropsku uniju, potom frustraciju i, najzad, agresiju. Od te „isforsirane nacionalne homogenizacije u 'odbranu' od nepravde, praćene ksenofobičnom proizvodnjom neprijatelja koji nam čine nepravdu, uz Radio televiziju Srbije koja danima pušta ratne i partizanske filmove i policiju koja dopušta paljenje stranih ambasada“, Biroa „podilazi jeza“ jer u njima prepoznaje „klasičnu psihološku pripremu za rat“. Secesija Kosova kao „zaista učinjena nepravda“ mogla se javnosti i drugačije prikazati ne bi li se „smirilo sopstveno javno mnjenje i ublažila gorčina gubitka“.¹⁸³

Epilog, za sada

Nije nikakva istorijska novost, najmanje dva i po veka traje, da su intelektualci optuživali (druge) intelektualce, zarad (njihove) politike. Još manje u novost spada i obavezni deo programa da intelektualci prozivaju političare zbog njihove politike. Relativno je, međutim, svež i specifičan fenomen da političari prozivaju intelektualce zbog njihovog javnog nedelovanja. Sve prozivke su u igri u Srbiji.

Godine 2010, Nebojša Randelović, tadašnji potpredsednik Liberalno demokratske partije i profesor pravnog fakulteta u Nišu, čini se u oba svojstva, poziva „intelektualnu elitu“ na odgovornost zbog „društva u krizi“. On u maniru već klasičnog (francuskog)

---

¹⁸³ Moglo se govoriti, ukazuje Biro, o podacima demografskih projekcija koji kazuju da bi, „pod uslovom da Kosovo ostane u Srbiji, Albanci postali većinsko stanovništvo u zemlji Srbiji već 2021. godine“, da „ulaskom i Srbije i Kosova u Evropsku uniju pitanje granica i teritorije postaje potpuno besmisleno, kao što je obesmisllilo konflikt u Severnoj Irskoj“, da Evropska unija, s kojom se kontraproduktivno zapodjeva svađa, „šalje svoje trupe na Kosovo baš zato da bi one zaštitile Srbe na Kosovu od 'zlih' Albanaca“, da je nezaposlenost na Kosovu preko sedamdest odsto i da je ono „rupa bez dna“ koja bi unazadila srpsku ekonomiju“. Umesto toga, govorilo se samo o teritoriji – o gubitku teritorije „na kojoj živi devedeset pet odsto albanskog živilja“ – i manipulisalo se naročito „mladim ljudima koji su skloni burnom emocionalnom reagovanju na nepravdu“ (Savić, 2008b).

razumevanja intelektualaca smatra da je njihova dužnost i misija da istrajno saopštavaju neprijatne istine društvu i „oslobode ga zašeceranih laži koje malograđanski demagozi razvlače po epskom blatu frizirane istorije“. Dositej Obradović je, u borbi za prosvেćenost svog nepismenog naroda, nekada umeo da se suprotstavi „svemoćnoj crkvi“, a Vuk Karadžić „sopstvenim vladarima, neprosvećenim sunarodnicima, austrijskoj cenzuri“, pa stoga ni današnji srpski intelektualci nemaju pravo da ćuteći „gledaju kako se njihovo društvo sunovraćuje, robujući epskim lažima i palanačkom mentalitetu sitnih interesa aktuelnog političkog trenutka“. Koliko god se smatralo „društveno opasnim“, sada treba reći istine o Kosovu: „U skoro dva milenijuma slovenskog bivstvovanja na ovim prostorima Kosovo i Metohija su bili deo Srbije oko dvesta godina u srednjem veku i nekoliko godina (1912–1915) u savremenoj srpskoj državi“; „Od Velike seobe Srbi nisu etnička većina u tim krajevima“; „između srpske srednjovekovne i novovekovne države ne postoji kontinuitet i nastanak novovekovne države-nacije ne može se stavljati u taj kontekst“; a „politika krvi i tla vodi Srbe direktno u ponor“. (Randelović, 2010).

S druge strane, srpskim intelektualcima stiže i jedan drugi poziv. Godine 2012, u svojstvu novoizabranog predsednika Srbije, Tomislav Nikolić se na proslavi dana Srpske akademije nauka i umetnosti obraća intelektualcima i najavljuje njihovu ulogu: „Uskoro ću da vas zamolim da se posavetujemo kako da provedemo državu i narod kroz jedno od najvećih iskušenja koje nas čeka, a to je rešavanje sudbine Kosova i Metohije“. Razumljivo, on ih ne vidi kao samostalne mislioce koji narodu saopštavaju neprijatne istine, već kao „ugledne, umne i odgovorne srpske patriote, koji mogu da sagledaju uzroke i posledice“ i, smatrajući da su na jedan saborni način „potrebni Kosovu“, poziva ih na mobilizaciju: „Spremajte se. Srbiji je potrebno da budete jedinstveni, da udruženi upotrebite svoje znanje i iskustvo, da imate u vidu interes značajniji od ličnog i da svoj ugled stavite u službu zemlje“ (Nikolić, 2012). Najava je valjda i dalje na snazi.

Potpisivanja Briselskog sporazuma, koja traju od 19. aprila 2013. godine do danas, u tom pogledu ništa ne menjaju; naprotiv, moglo bi se reći. Još pri njegovom prvom sklapanju, Slobodan Antonić, među drugima, utvrđuje da se on smešta „ozbiljno izvan okvira Ustava“ i da je pitanje da li Ustav uopšte „može da izdrži tu vrstu intervencije kakva je napravljena sporazumom“. U tom smislu bi Sporazum mogao biti „stalan izvor političkih podela“: umesto da se zatvori jedno istorijsko poglavlje, on zapravo otvara problem „da li je devetnaesti april izdaja ili iznuđeno rešenje“ (Antonić, 2013). Tema je još odveć sveža a proces još u toku, ali izgleda da ima dovoljno signala da se zaključi da se, uprkos ili upravo blagodareći Briselskom sporazumu, u drugoj potenciji i po ko zna koji put, zaista odigrava ona manje ili više ista podela koja je i dosad okupirala srpsku javnost, sada samo sa još nejasnijim linijama fronta, u hroničnoj konfrontaciji intelektualaca zabrinutih za stanje vlastite zajednice. Izvesnim se čini jedino da je sudbinski nerešeno pitanje Kosova, koje je – samo naizgled paradoksalno – u neprekidnoj potrazi za (konačnim) rešenjem koje će odlučiti njegovu sudbinu, daleko od silaska sa (svako)dnevnog reda intelektualnih, kao uostalom i onih drugih, elaboracija i komentara.

Izvori:

ANONIM (1999) „Rekli su 1989“, *Vreme*, br. 454, 18. septembar, dostupno na internet adresi http://www.vreme.com/arhiva_html/454/11.html (pristupljeno 15. februara 2015).

ANONIM (2004a) „Bečković: kosovski pepeo najskuplji pepeo XXI veka“, *Kurir*, 20. mart, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/kurir/2004/3/20/1D1A26EDB82> (pristupljeno 3. aprila 2015)

ANONIM (2004b) „Srpski pepeo najskuplji“, *Večernje novosti*, 20. mart, dostupno na internet stranici: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2004/3/20/4033> (pristupljeno 3. aprila 2015).

ANONIM (2004c) „Novaković uzor za Koštunicu“, *Večernje novosti*, 24. mart, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2004/3/24/4EC> (pristupljeno 13. decembra 2014).

ANONIM (2008a) „Dimitrijević: Ristivojeviću nedostaju argumenti“, *Danas*, 28. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/danas/2008/2/28/C12573B50045> (pristupljeno 22. marta 2015).

ANONIM (2008b) „Reagovanja srpskih intelektualaca na nezavisnost Kosova“, Radio televizija Vojvodine, 17. februar, dostupno na internet adresi: http://www.rtv.rs/sr_lat/politika/reagovanja-srpskih-intelektualaca-na-nezavisnost-kosova_49712.html (pristupljeno 17. avgusta 2014).

ANTONIĆ, S. (2008) „Identitet“, *Večernje novosti*, 18. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/18/C12> (pristupljeno 3. maja 2015).

ANTONIĆ, S. (2013) „Sporazum izvan ustava“, *Danas*, 23. april, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/danas/2013/4/23/C1257AE8003> (pristupljeno 17. juna 2015).

BEČKOVIĆ, M. (1989) *Kosovo – najskuplja srpska reč*, Valjevo: „Glas crkve“, internet izdanje dostupno na adresi: <http://www.rastko.rs/kosovo/umetnost/mbeckovic-kosovo.html> (pristupljeno 8. avgusta 2014).

BEZBRADICA, M. (2008) „Što ga manje imamo, Kosovo više volimo“, *Glas javnosti*, 20. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/glas-javnosti/2008/2/20/C12573> (pristupljeno 12. oktobra 2014).

BLAGOJEVIĆ, Lj. (2008) „Užasno“, *Večernje novosti*, 19. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/19/C12> (pristupljeno 3. decembra 2014).

CRNČEVIĆ, B. (2008a) „Handkeova istina o Kosovu“, *Glas javnosti*, 25. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/glas-javnosti/2008/2/25/C12573> (pristupljeno 4. avgusta 2014).

CRNČEVIĆ, B. (2008b) „Nerazumno“, *Večernje novosti*, 18. februar, dostupno na internet adresi: [http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/18/C12...\):](http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/18/C12...) (pristupljeno 3. februara 2015).

CRNČEVIĆ, B. (2008c) „Sigurna noć i nesiguran dan“, *Glas javnosti*, 18. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/glas-javnosti/2008/2/18/C12573...> (pristupljeno 14. marta 2015).

ĆIRIĆ, Z. (2008) „Prijava“, *Večernje novosti*, 21. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/21/C12> (pristupljeno 23. aprila 2015).

EJDUS, P. (2008) „Razočaran“, *Večernje novosti*, 18. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/18/C12> (pristupljeno 17. aprila 2015).

ERAKOVIĆ, M. (2008) „Nasilje nad Srbijom i pravom“, *Glas javnosti*, 21. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/glas-javnosti/2008/2/21/C12573...> (pristupljeno 29. marta 2015).

ERIĆ, D. (2008) „Oteto je proketo“, *Večernje novosti*, 21. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/21/C12> (pristupljeno 26. marta 2015).

FILA, T. (2008) „Mit“, *Večernje novosti*, 23. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/23/C12> (pristupljeno 2. maja 2015).

HABJANOVIĆ-ĐUROVIĆ, Lj. (2008) „Ojađeno“, *Večernje novosti*, 25. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/25/C12> (pristupljeno 16. oktobra 2014).

HRISTIĆ, Z. (2008) „Harmonija“, *Politika*, 29. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/politika/2008/2/29/C12573B500> (pristupljeno 17. januara 2015).

IGNJATOVIĆ, S. (2008) „Naša povelja, naša tapija“, *Večernje novosti*, 26. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/26/C12> (pristupljeno 7. decembra 2014).

KOVAČ, K. (2008) „Ispaštanje“, *Večernje novosti*, 18. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/18/C12> (pristupljeno 30. novembra 2014).

KOVAČEVIĆ, B. (2008) „Loše“, 18. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/18/C12...> (pristupljeno 23. maja 2015).

KRESTIĆ, V. (2008) „Bahato“, *Večernje novosti*, 19. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/19/C12> (pristupljeno 7. juna 2015).

LAŠIĆ, Lj. (2008) „Sramota“, *Večernje novosti*, 20. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/20/C12> (pristupljeno 3. decembra 2015).

MARINKOVIĆ, C. (2008) „Bolno“, *Večernje novosti*, 18. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/18/C12> (pristupljeno 15. septembra 2015).

MIHAILOVIĆ, B. (2008a), „Ružan san“, *Večernje novosti*, 18. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/18/C12>(pristupljeno 20. novembra 2014).

MIHAILOVIĆ, D. (2008b) „Ne smemo se predati“, *Večernje novosti*, 20. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/20/C12> (pristupljeno 4. oktobra 2014).

MILOSAVLJEVIĆ, M. (2008) „Otađzbina je iznad partija“, *Glas javnosti*, 21. februar, dostupno na internet adresi <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/glas-javnosti/2008/2/21/C12573> (pristupljeno 11. januara 2015).

NIKOLIĆ, T. (2012) „Intelektualci, potrebni ste Kosovu!“, *Kurir*, 19. novembar, dostupno na internet adresi: <http://www.kurir.rs/nikolic-intelektualci-potrebni-ste-kosovu-clanak-516472> (pristupljeno 7. avgusta 2014).

OGNJENOVIĆ, V. (2008) „Nepravda“, *Večernje novosti*, 22. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/22/C12...> (pristupljeno 30. oktobra 2015).

OMČIKUS, P. (2008) „Okupacija“, *Večernje novosti*, 18. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/18/C12> (pristupljeno 3. aprila 2008).

PAVIĆ, S. (2008) „Bruka“, *Večernje novosti*, 19. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/19/C12> (pristupljeno 3. februara 2015).

PAVIĆEVIĆ, B. (2008b) „Ljudi kao dokaz“, *Danas*, 20. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/danas/2008/2/20/C12573B50045> (pristupljeno 1. septembra 2014).

PAVIĆEVIĆ, B. (2008a) „Vruć krompir za evropske ruke“, *Politika*, 24. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/politika/2008/2/24/C12573B500>. (pristupljeno 7. maja 2015).

POPOVIĆ, Lj. (2008) „Šta Srbija treba da čini“, *NIN*, 21. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/nin/2008/2/21/C12573B50045C> (pristupljeno 11. jula 2015).

RAKITIĆ, S. (2008) „Nema ničeg tužnijeg“, *Večernje novosti*, 20. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/20/C12>(pristupljeno 12. novembra 2014).

RANĐELOVIĆ, N. (2010) „Društvo u krizi i odgovornost intelektualne elite“, *Politika*, 20. oktobar, dostupno na internet adresi: <http://www.politika.rs/rubrike/Komentari/Društvo-u-krizi-i-odgovornost-intelektualne-elite.lt.html10.2010> (pristupljeno 3. avgusta 2014).

RISTIĆ, Lj. (2008) „Odbija“, *Večernje novosti*, 18. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/18/C12>. (pristupljeno 17. decembra 2014).

ROSIĆ, T. (2008) „Amerizam je savremeni fašizam“, *Večernje novosti*, 24. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/24/C12> (pristupljeno 23. oktobra 2014).

RŠUMOVIĆ, Lj. (2008) „Bog vraća“, *Večernje novosti*, 19. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/19/C12> (pristupljeno 12. decembra 2015).

SAMARDŽIĆ, Lj. (2008) „Zavičaj“, *Večernje novosti*, 18. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/18/C12> (pristupljeno 22. marta 2015).

SAVIĆ, B. D. (2008a) „Niko nije smeo da napravi ovakav užas!“, *Dnevnik*, 23. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/dnevnik/2008/2/23/C12573B500> (pristupljeno 4. marta 2015).

SAVIĆ, B. D. (2008b) „Priprema li se rat protiv unutrašnjih neprijatelja?“, *Dnevnik*, 24. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/dnevnik/2008/2/24/C12573B500> (pristupljeno 7. juna 2015).

STIPČEVIĆ, N. (2008) „Evropa postala licemerna“, *Večernje novosti*, 24. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/24/C12> (pristupljeno 2. februara 2015).

STOJILJKOVIĆ, Z. (2008) „Razočaran“, *Večernje novosti*, 25. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/25/C12> (pristupljeno 12. novembra 2014).

ŠOBAJIĆ, M. (2008) „Agresija“, *Večernje novosti*, 18. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/18/C12> (pristupljeno 13. maja 2015).

ŠOTRA, Z. (2008) „Gorko“, *Večernje novosti*, 18. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/18/C12> (pristupljeno 6. marta 2015).

TREBJEŠANIN, Ž. (2008) „Trauma“, *Večernje novosti*, 22. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/22/C12...> (pristupljeno 30. novembra 2014).

VASILJEVIĆ, M. (2008) „Gaženje“, *Večernje novosti*, 19. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/19/C12> (pristupljeno 11. januara 2015).

VELMAR-JANKOVIĆ, S. (2008) „Odavno smo izgubili Kosovo“, *Večernje novosti*, 21. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/21/C12> (pristupljeno 9. januara 2015).

VUČETIĆ, S. (2008a) „Dan posle“, *Blic*, 29. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/blic/2008/2/29/C12573B50045C> (pristupljeno 23. marta 2015).

VUČETIĆ, S. (2008b) „Srbija bez Kosova, a svet bez OUN“, *Blic*, 22. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/blic/2008/2/22/C12573B50045C> (pristupljeno 21. maja 2015).

ZUBAC, P. (2008) „Odoleti“, *Večernje novosti*, 20. februar, dostupno na internet adresi: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/vecernje-novosti/2008/2/20/C12> (pristupljeno 14. februara 2015).

Predrag Krstić

Institute for Philosophy and Social Theory

University of Belgrade

Intellectual Processing of “Kosovo”: Serbian Receptions, Resignations and Reactions

Abstract:

The paper follows the reactions of Serbian professional, cultural and intellectual public on the developments in Kosovo and about Kosovo in the last three decades, focusing in particular on the period of its unilateral declaration of independence. The first part of the article expose emotional responses to the challenge that the events in Kosovo provoked. The central section is devoted to explanations or rationalizations that tend theoretically to interpreted them, with special emphasis on two characteristic models of understanding of „Kosovo“: the “Gnostic” and the “critical” one. The conclusion suggests that the impenetrability of rival discursive systems and argumentative flows of an already predefined conflict does not provide the hope not only for reconciliation, but even for a responsible dialogue among them.

Keywords:

Kosovo, Serbian intellectuals, emotional reactions, Gnostic vision, critical understanding, role of intelligentsia.